

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת פְּחֻקְתֵי, תשע"א
מספר 915מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מפרשת גלות לפרשת תקומה

במשנתם של אחדים מהוגי הדעות אשר קדמו מעט להקמת המדינה, "פרשת התוכחה" שבפרשתנו נקראה כ"פרשת תקווה" ריאלית ועכשווית. להלן שלוש דוגמות¹ – מעט מזער – המבליטות גישה פרוטו-ציונית-דתית זו:

א. רמב"ן (ויק' כו:טז) האריך להדגיש את התקבולת ההיסטורית של פרשיות הקלות בפרשתנו ובפרשת "כי תבוא", אל מול שני החורבנות ושתי הגלויות. בתמצית: "האלות האלה (= בחקותי) ירמזו לגלות ראשון... אבל הברית שבמשנה תורה (= כי תבוא) ירמזו לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו". רמב"ן אף מסיק מניתוחו לפרשיות אלו מסקנות חשובות על דרכי הגלות ובעיקר על דרכי הגאולה.²

אמירה זו וקודמותיה אשר שימשו לה מקור³ הייתה ככל הנראה המסד לקביעתו הנחרצת של הרב יצחק-אייזיק הלוי הרצוג (תרמ"ט-תשי"ט) בימי מלחמת העולם השנייה, שחורבן שלישי לא יהיה:

בשנת תש"א כשעמד רומל בשערי הארץ ואבי זצ"ל (= הרב הרצוג) ביקר אז בווישינגטון, הזהירו הנשיא רוזבלט שלא לחזור לארץ ישראל העומדת להיכבש בידי הגרמנים. השיב לו אבי: הנביאים נבאו על שני חורבנות, לא על חורבן שלישי.⁴

מ"חצי הכוס הריקה" הסיק אפוא הרב הרצוג על "חצי הכוס המלאה".

¹ הדוגמות שלהלן יובאו לא לפי סדר כרונולוגי אלא לפי סדר המקראות.

² תימוכין לרמב"ן ראו **זהר חדש** נט ע"ב: "קללות שבתורת כהנים אינן כנגד בית ראשון, קללות שבמשנה תורה כנגד בית שני וגלות אחרון. בקללות שבתורת כהנים אית בהו הבטחות וחביבו דקב"ה לישראל... קללות שבמשנה תורה לית בהו הבטחות ולית בהו נחמות כלל וכו'". אבל השוו אברבנאל, בחקותי, על אתר, וראו ביאורי רח"ד שעוועל על הרמב"ן, ירושלים תשל"ג,⁷ עמ' קפח-קצ, ומה שהביא מה"כלי חמדה", ובעמ' תקלט (הממשיך – בשגגה – בעמ' תקלו...) במאמרו "מאור תורתו של הר"ן", על מחלוקת רמב"ן עם ר' אברהם בר חייא הנשיא בספרו "הגיון הנפש", כולל ביקורת רח"ד שעוועל על דבריו של שי"ר בנדון.

³ על מקורות אפשריים לאותה אמירה ראו א"י שבט, "לא תהיה גלות נוספת (על אמרתו של הרב הרצוג)", **צהר**, כא (תשס"ה), עמ' 111-120; וראו להלן הערה 4.

⁴ יעקב הרצוג (תרפ"א-תשל"ב), **עם לבדד ישכון**, תל אביב 1975, עמ' 16. על הפולמוס סביב מקורותיה ופרשנויותיה של האמרה, ובעיקר על מידת האפשרות של הסתמכות מעשית עליה, ראו א"י שבט, שם; א' פינקלשטיין, "לא תהיה גלות נוספת – בחינה מחודשת" **צהר**, כד (תשס"ו), עמ' 45-53; א"י שבט, "כדאי שנפסיק לראות את הגלות כאלטרנטיבה", שם, עמ' 55-70; א' גורפינקל, "גאולה שלישית אין לה הפסק – במה דברים אמורים?" **המעין**, נא [ג] (תשע"א), עמ' 53-64.

ב. הרב שלמה ישכר טייכטאל זצ"ל, הי"ד (תרמ"ה-תש"ה),⁵ בעל "אם הבנים שמחה",⁶ נתן דעתו בפתח ההקדמה הראשונה לספרו, לפסוק המופיע לקראת חיתום פרשת הקללות שבפרשתנו: "וְזָכַרְתִּי אֶת-בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֶת אֶת-בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֶת אֶת-בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר" (כו:מב). סיום הפסוק שמפרט זכירת זכות האבות בציון זכירת הארץ – "וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר" – הוקשה לו (כמו לרבים אחרים):⁷ מה עניינו כאן? על זה הוא משיב בהסתמך על ביטוי מסוים⁸ של האדמו"ר ר' שניאור-זלמן מלאדי באיגרת שהריץ לרבי לוי-יצחק מברדיצ'ב עם בשורת שחרורו מהמאסר בפטרבורג, ביטוי המלמד שניתן להינצל מצרה "בזכות ארץ ישראל ויושביה".

אבל לדברי רבינו (= רש"ז בעל התניא) ז"ל מובן היטב. כי עיין ברש"י, שם, שכתב: "למה נמנו אחורנית? כלומר, כדאי הוא יעקב הקטן לכך, ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו, ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו", עיי"ש. ועפ"י יש להוסיף, דאף אם כולם אינם כדאיים, והיינו באופן דתמה זכות אבות ח"ו, אבל "והארץ אזכור", דזכות ארץ ישראל עומדת מעל לכל הזכויות שיש לנו, וגדולה אפילו מזכות אבות, ואף אם הם לא יועילו לנו, היא תגן עלינו לחלצנו ממיצר בכל עת שאנו נתונים בצרה, ר"ל.⁹

גדולה אפוא זכותה של ארץ ישראל כשהיא לעצמה אף יותר מזכותם של אבות, ואף משזו האחרונה תמה, הרי הראשונה קיימת.

ג. בשלהי פרשיית הקללות נאמר: "וְאֶת-גַּם-זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיהֶם לֹא-מֵאֲסָתִים וְלֹא-גְעֻלָּתִים לְכָל־תָּם לְהַפִּיר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם" (כו:מד). על פסוק זה כתב בשעתו רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק (תר"ג-תרפ"ו), בספרו "משך חכמה" (על אתר) דברים אשר בראייה למפרע קשה שלא לראותם כחזון נבואי, למצער דברי "חכם עדיף מנביא":

כך היא דרכה של האומה, שכאשר יכנסו לארץ נכריה, יהיו אינם בני תורה, כאשר נדלדלו מן הצרות והגזירות והגירוש, ואח"כ יתעורר בהם רוח אלוקי השואף במ להשיבם למקור חוצבו מחצבת קדשם, ילמדו, ירביצו תורה, יעשו נפלאות, עד כי יעמוד קרן התורה על רומו ושיאו, הלא אין ביד הדור להוסיף מה, להתגדר נגד אבותם! מה יעשה חפץ האדם העשוי להתגדר ולחדש? יבקר ברעיון כוזב את אשר הנחילו אבותינו, ישער חדשות בשכוח מה היה לאומתו בהתנודדו בים התלאות, ויהיה מה. עוד מעט ישוב לאמר "שקר נחלו אבותינו", והישראלי בכלל ישכח מחצבתו ויחשב לאזרח רענן, יעזוב לימודי דתו, ללמוד לשונות לא לו, יליף ממקלקלתא ולא יליף מתקנתא, יחשוב כי ברלין היא ירושלים, וכמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים לא עשיתם. "אַל-תִּשְׁמַח יִשְׂרָאֵל אֶל-גֵּיל פְּעָמִים" (הושע ט:א). אז יבוא רוח סועה וסער, יעקור אותו מגזעו יניחהו לגוי מרחוק אשר לא למד לשונו, ידע כי הוא גר, לשונו שפת קדשנו, ולשונו זרים המה כלבוש יחלוף, ומחצבתו הוא גזע ישראל, ותנחומיו ניחומי נביאי ה', אשר ניבאו על גזע ישי באחרית הימים.

דברים מרשימים אלה הותירו רושם עצום על "המורה" הדגולה נחמה ליבוביץ' (תרס"ה-תשנ"ז). בדברי פרשנותה לפרשתנו¹⁰ היא ציינה:

⁵ כאן לא ניכנס לשאלת הגדרתו כציוני-דתי, ודאי לא מהצד ההיסטורי-ארגוני. והשוו את שתי ההקדמות לספר "אם הבנים שמחה", מהדורת מכון פרי הארץ (להלן הערה 6), הקדמת המו"ל ולעומתה הקדמת בן המחבר. לעצם עניינינו המהותי כאן אין הדבר מעלה או מוריד מאומה.

⁶ מהדורתו הראשונה של הספר "אם הבנים שמחה" ראתה אור בבודפשט תש"ג, בעיצומם של ימי השואה. ההפניות להלן מתוך מהדורת מכון פרי הארץ, ירושלים תשמ"ג.

⁷ הרב טייכטל עצמו מפנה (שם, על אתר) למדרש ויקרא רבא לו, (ד) [ה]; וראו תורה שלמה, חלק לד, ירושלים תשמ"א, ויקרא כו:מב אותיות ריט-רכא; מלבי"ם, התורה והמצוה על הספרא שם, אות מט; תורת משה – אלשיך; רש"ר הירש על אתר ועוד.

⁸ "מאת ה' היתה זאת לגלגל זכות על ידינו בזכות הארץ הקדושה ויושביה, היא שעמדה לנו ותעזור לנו בכל עת, להרחיב לנו מצר ולחלצינו ממיצר" – אם הבנים שמחה, שם, עמ' כה וראו שם הערה 3.

⁹ אם הבנים שמחה, שם, עמ' כו, וראו שם גם עמ' יג ועמ' קפ.

¹⁰ עיונים חדשים בספר ויקרא, ירושלים תשמ"ג, עמ' 473, וראו שם עמ' 474 והערה 5.

פסוק זה (= כז:מד) היה נחמתם של יהודים בארצות גלויותיהם. ומסופר על הקיסר פרידריך השלישי (מת בסוף המאה ה-15), שהיה מכבד את ישראל ומקל עליהם ברדיפות ובצרות, שהיה משתומם כל ימיו על החזון הנפלא של קיום עם ישראל במשך אלף וחמש מאות שנים על אף הסבל, העינויים והרדיפות, ואמר שכבר חזה משה את עמידתם זו בפסוק שהזכרנו: "וְאֵף-גַּם-זֹאת". וההיסטוריון גרץ מספר לנו שהיה רגיל לומר: "היהודים יש להם שמירה מעולה ב'אף' הגדול וראוי להם לכתוב אותו באותיות זהב".

משכתבה זאת נחמה בגוף פירושה, לא יכלה שלא להציב 'נספח'¹¹ שבו ציטטה את מלוא ביאורו של בעל משך חכמה לכל אורכו בהדגישה באותיות בולטות את "יחשוב כי ברלין היא ירושלים" ובציינה שהדברים נכתבו כבר "בשנות העשרים", כאומרת: ראו כמה צדק!

*

לא ארכו הימים, ולאחר הקמת המדינה והכרזת 'יום העצמאות' ואחר מלחמת ששת הימים והכרזת 'יום ירושלים' נהפכה פרשתנו לפרשה הנקראת תדיר, מידי שנה בשנה, בתווך, ב"חול המועד" שבין שני המועדים הציונים-דתיים. הלוא דבר הוא!

הרב פרופ' נריה גוטל
 ביה"ס לחינוך
 ונשיא מכללת אורות ישראל

¹¹ שם, עמ' 474-476.